

НОВІ АДВЕНТИВНІ ВИДИ ФЛОРИ УКРАЇНИ — *TULIPA SYLVESTRIS* L. (*LILIACEAE*) ТА *RUBUS LACINIATUS* WILLD. (*ROSACEAE*)

Ключові слова: флора, адвентивні види, *Tulipa sylvestris*, *Rubus laciniatus*, Полісся, Україна

Адвентивні види рослин становлять до 14 % флори України [5] і в подальшому цей відсоток, очевидно, зростатиме за рахунок нових фітоінвазій. Під час флористичних досліджень у 2012 р. ми вивчали нові адвентивні види флори України — *Tulipa sylvestris* L. (*Liliaceae*) та *Rubus laciniatus* Willd. (*Rosaceae*).

Tulipa sylvestris — європейський середземноморський вид, ареал якого охоплює південну Францію та Італію, включаючи Сицилію та Сардинію [9, 10]. Однак північну межу його природного ареалу неможливо чітко визначити, оскільки з кінця XVI ст. *T. sylvestris* широко культивується в Центральній Європі, ставши першим видом «ери тюльпаноманії» [11]. Перша згадка про його вирощування в Центральній Європі — в м. Люцерні (Швейцарія) — датується 1599 р. [10]. Відтоді почалося швидке розселення виду по всій території Європи (рис. 1). Його охоче використовували для декорування газонів та лук у присадибних ландшафтних парках, вирощували на кладовищах. Як синантропний вид він активно поширювався по виноградниках Південної Європи [8—10].

Завдяки високій репродуктивній здатності *T. sylvestris* розповсюдився на територіях, прилеглих до місць культивування. Цьому сприяло переміщення його цибулин разом із землею під час реконструкції садів та парків, а також їх перенесення на великі відстані у сезон паводків. У зв'язку з цим *T. sylvestris* активно розповсюдився по заплавах вільхових лісах та верболозах Центральної Європи. Поза межами заплави він трапляється в дубово-грабових і букових лісах [11].

Значна частина популяцій *T. sylvestris* у Центральній Європі характеризується високою чисельністю. Так, 72 % популяцій виду зі 184 зареєстрованих

у федеральній землі Нижня Саксонія в Німеччині мають у своєму складі понад 10000 особин. Найчисельнішою на цій землі є популяція *T. sylvestris* у Французькому саду м. Цель, до складу якої входять понад 100000 особин [11].

Значно більш рідкісним, ніж у Центральній Європі, *T. sylvestris* є у Східній Європі, де його окремі локалітети зафіксовані в Естонії, Латвії, Білорусі [3]. У Білорусі виявлено лише два місцезнаходження виду — в околицях с. Ольшево в Мядельському р-ні Мінської обл. та на території ландшафтного заказника «Блакитні озера», де його популяція займає площу близько 0,5 га в широколистяному лісі, на березі р. Страга, та на західній околиці м. Бреста (в межах Брестської фортеці), в долині р. Мухавець, на площі 0,5 га [6].

Уперше в Україні *T. sylvestris* виявлено нами в старовинному парку на західній околиці с. Грані на території Трипутнянського лісництва державного підприємства «Дубровицький лісгосп» (квартал 27, виділ 36) у Дубровицькому р-ні Рівненської обл. Цей парк був закладений у XVIII ст. паном Бронзом, якому, як управителю свого маєтку, подарував землю граф Пляттер. У парку зростало близько 120 видів рослин, насіння та саджанці яких замовляли в Голландії. З цієї країни походить колекція тюльпанів, від неї і зберігся здичавілий *T. sylvestris*.

Площа парку — 3 га. Ґрунти — дерново-слабоопідзолені глеюваті, сформовані на суглинисто-супіщаних морені. В наш час основу парку утворює ясенове насадження насінневого походження. Середній вік деревостану — 70 років, середня висота дерев — 25 м, середній діаметр стовбурів — 28 см, максимальний — 50 см, зімкненість крон — 0,8. Окрім *Fraxinus excelsior* L., до складу деревостану входять особини *Acer platanoides* L., *Acer pseudoplatanus* L., *Carpinus betulus* L., *Populus tremula* L., *Quercus robur* L., *Tilia cordata*, *Robinia pseudoacacia* L. Трап-

ляються окремі вікові трьохсотрічні дерева *Quercus robur*, *Tilia cordata*. Вирізняються насадження *Junglans regia* L. та *Thuja occidentalis* L. У чагарниковому ярусі домінує *Sorbaria sorbifolia* (L.) A. Br., яка місцями утворює густі зарослі. До складу чагарникового ярусу входять також *Berberis vulgaris* L., *Grossularia reclinata* Mill., *Padus racemosa* (Lam.) Gilib, *Sambucus nigra* L., *Spirea* sp. У південній частині парку є великі куртини *Vinca minor* L. У трав'яному покриві виявлено *Aegopodium podagraria* L., *Geum urbanum* L., *Stellaria holostea* L., у ранньовесняній синузії — *Ficaria verna* Huds., *Gagea lutea* (L.) Ker-Gawl. *Tulipa sylvestris* домінує у трав'яному покриві весняної синузії на площі 0,6 га в північно-східній частині парку (рис. 2). Його проективне покриття — 90—100 %. Популяція відзначається високою чисельністю. На 1 м² зростає до сотні особин. Через велику загущеність квітучих рослин небагато — близько 10 %. Поблизу північного краю популяції, на відкритому просторі, відсоток квітучих рослин дещо вищий — майже 20 %. Загалом чисельність популяції *T. sylvestris* у Гранівському парку є досить високою — понад 10000 особин.

Інвазії адвентивних видів цілком справедливо розглядаються як негативне явище. Однак випадок із *T. sylvestris* є особливим. Як релікт старовинних парків він становить значну цінність з погляду соціології [11]. До того ж у багатьох країнах Центральної Європи з 70-х років минулого століття відбувається процес деградації його популяцій, спричинений підвищенням інтенсивності сільськогосподарських робіт на виноградниках та інших сільськогосподарських угіддях [8, 11]. Як високодекоративний вид, що перебуває під загрозою зникнення, *T. sylvestris* занесений до Червоних списків загальнодержавного значення Австрії, Німеччини, Швейцарії [12, 14, 15], до другого видання «Червоної книги Білорусі» [4], регіональних Червоних списків Італії та Франції [7, 13]. У Франції здійснюються активні заходи з охорони цього виду. Ботанічним садом м. Нант разом із Національним ботанічним сховищем (le Conservatoire Botanique National) у м. Бресті розроблено проект відновлення популяції *T. sylvestris* на виноградниках Армориканського масиву. В 2003 р. цей проект було успішно реалізовано: на виноградниках в околицях м. Нант висаджено цибулини тюльпану, прижилося 87 % рослин [8].

В Україні місцезнаходження *T. sylvestris* від 1983 р. перебуває під охороною на території пам'ятки природи місцевого значення «Трипутнянський парк».

Рис. 1. Ареал *Tulipa sylvestris* в Європі (Jäger, 1973). Цифрами позначені роки першого культивування виду в містах

Fig. 1. The range of *Tulipa sylvestris* in Europe. The years of first cultivation in cities and towns are indicated (Jäger, 1973)

Рис. 2. *Tulipa sylvestris* у Гранівському парку (Дубровицький р-н Рівненської обл.)

Fig. 2. *Tulipa sylvestris* in Granivskiy Park in Dubrovica District, Rivne Region

Rubus laciniatus — північноамериканський вид, який від XVIII ст. культивується в помірних широтах як фруктова та декоративна рослина і дичавіє на територіях Північної Америки, Австралії та Європи. В зв'язку з цим чітко встановити первинний природний ареал виду неможливо. Для спонтанної флори України цей вид не наводився, проте він зафіксований у культурі в Києві та Львові [1, 2]. В Європі, як здичавіла рослина, *R. laciniatus* виявлена у Великій Британії, Німеччині, Нідерландах, Данії,

Рис. 3. Зростання *Rubus laciniatus* у сосновому лісі поблизу залізничної станції Маківчукове (Бородянський р-н Київської обл.): *a* — доросла особина з плодами, *b* — молода рослина

Fig. 3. Habitat of *Rubus laciniatus* in a pine forest near Makivczukowe railway station in Borodjanka District, Kyiv Region: *a* — adult individual with fruits, *b* — young plant

Швеції, Румунії, Чехії, Словаччині. Найближчі від України місцезнаходження *R. laciniatus* зафіксовані в Південно-Західній Польщі — 14 локалітетів [16, 17].

В Україні спонтанне зростання *R. laciniatus* уперше відзначено нами поблизу залізничної станції Маківчукове в Бородянському р-ні Київської обл. Тут її виявлено в 50-річних соснових культурах за 50 м від платформи (рис. 3). Ґрунти супіщані дерново-підзолисті. Середня висота дерев — 18 м, середній діаметр стовбура — 20 см, зімкненість крон — 0,7. Розріджений другий ярус деревостану утворений молодими деревами *Betula pendula* Roth., *Quercus robur*, *Tilia cordata*, *Ulmus carpinifolia* Rupr. Підлісок формують *Amelanchier ovalis* Medik., *Frangula alnus* Mill., *Padus virginiana* (L.) Roem., *Rubus idaeus* L. У розрідженому трав'яному ярусі домінує *Impatiens parviflora* DC. (проективне покриття — 60 %), трапляються *Athyrium filix-femina* (L.) Roth., *Chelidonium*

majus L., *Erigeron canadensis* L., *Fragaria vesca* L., *Leontodon autumnalis* L., *Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench. Моховий покрив утворений *Pleurozium shreberi* (Willd. ex Brid.) Mitt.

Rubus laciniatus зростає біля лісової стежки. Популяція займає площу близько 1 м² і складається з одного добре розвиненого генеративного куща та чотирьох молодих різновікових рослин насінневого походження. В 2012 р. доросла особина щедро плодоносила. Наявність плодів та насіння свідчить про добру адаптацію *R. laciniatus* до умов Українського Полісся.

Гербарні зразки нових адвентивних видів флори України передано до гербаріїв Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України та Львівського національного університету імені Івана Франка.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лозина-Лозинская А.С. Род малина-ежевика — *Rubus* L. // Деревья и кустарники СССР. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1954. — Т. 3. — С. 580—610.
2. Лына А.Л. Определитель деревьев и кустарников. — Киев, 1957. — Т. 2. — 387 с.
3. Мордак Е.В. Род тюльпан — *Tulipa* L. // Флора европ. части СССР. — Л.: Наука, 1979. — С. 232—236.
4. По страницам Красной книги. Растения / Под ред. В.И. Парфенова. — Минск: Изд-во «Беларусская энциклопедия», 1987. — 248 с.
5. Протопопова В.В., Мосякін С.Л., ШEVERA М.В. Фітоінвазія в Україні як загроза біорізноманіттю: сучасний стан і завдання на майбутнє — К.: Ін-т ботаніки НАН України, 2002. — 32 с.
6. Парфёнов В.И., Лякавичус А.А., Козловская Н.В. Редкие и исчезающие виды растений Белоруссии и Литвы. — Минск: Наука и техника, 1987. — 352 с.
7. Danton P., Baffray M. Inventaire des plantes protégées en France. — Paris: Ed. Nathan, 1995. — 293 p.
8. Tèrard Ph. Réintroduction de *Tulipa sylvestris* L. subs. *sylvestris* dans le vignoble de la région nantaise // Index seminum Namnetensis. — Nantes, 2001. — P. 51—65.
9. Hall A.D. The genus *Tulipa*. — London: The Royal Horticultural Society, 1940. — 171 p.
10. Jäger E.J. Zur Verbreitung und Lebensgeschichte der Wildtulpe (*Tulipa sylvestris* L.) und Bemerkungen zur Chorologie der Gattung *Tulipa* L. // Hercynia. — 1973. — 10. — S. 429—448.
11. Kowarik I., Wohlgemuth J.O. *Tulipa sylvestris* (Liliaceae) in Northwestern Germany: a non-indigenous species as an indicator of previous horticulture // Polish Bot. Stud. — 2006. — 22. — P. 317—331.
12. Landoldt E. Gefährdung der Farn- und Blütenpflanzen in der Schweiz mit gesamtschweizerischen und regionalen roten Listen. — Bern, 1991. — 185 S.
13. Liste Rosse Regionali delle Piante d'Italia / Coordin. F. Conti, A. Manzi, F. Pedrotti. — Camecino: Università di Camecino, 1997. — 139 p.
14. Rote liste gefährdeter Pflanzen Deutschlands. — Bonn: Bundesamt für Naturschutz, 1996. — 744 S.

15. *Rote listen gefährdeter Pflanzen Österreichs* / Gesamtleitung H. Niulfed. — Wien, 1986. — 202 S.
16. *Zieliński J. Rubus laciniatus i R. armeniacus (Rosaceae) we florze Polski* // *Fragmenta floristica et geobotanica*. — 1991. — 35(1–2). — S. 217–224.
17. *Zieliński J. The genus Rubus in Poland* // *Polish Bot. Stud.* — 2004. — 16. — P. 1–300.

Рекомендує до друку М.М. Федорончук Надійшла 22.11.2012 р.

В.И. Мельник¹, В.И. Гончаренко², Р.И. Савчук³

¹ Национальный ботанический сад имени Н.Н. Гришко НАН Украины, г. Киев

² Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина

³ Ровенский государственный гуманитарный университет, Украина

НОВЫЕ АДВЕНТИВНЫЕ ВИДЫ ФЛОРЫ УКРАИНЫ — *TULIPA SYLVESTRIS* L. (*LILIACEAE*) И *RUBUS LACINIATUS* WILLD. (*ROSACEAE*)

На Полесье выявлены новые для флоры Украины адвентивные виды *Tulipa sylvestris* L. (*Liliaceae*) и *Rubus laciniatus* Willd.

(*Rosaceae*), описаны условия их местообитаний и современное состояние популяций.

К л ю ч е в ы е с л о в а: флора, адвентивные виды, *Tulipa sylvestris*, *Rubus laciniatus*, Полесье, Украина.

V.I. Melnyk¹, V.I. Goncharenko², R.I. Savchuk³

¹ M.M. Gryshko National Botanical Garden, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

² I.Ya. Franko Lviv National University, Ukraine

³ Rivne State Humanitarian University, Ukraine

NEW ALIEN SPECIES IN THE FLORA OF UKRAINE, *TULIPA SYLVESTRIS* L. (*LILIACEAE*) AND *RUBUS LACINIATUS* WILLD. (*ROSACEAE*)

New alien species for the flora of Ukraine, *Tulipa sylvestris* L. (*Liliaceae*) and *Rubus laciniatus* Willd. (*Rosaceae*), were found in Polissya. Their habitats and current state of populations are described.

К e w o r d s: flora, alien species, *Tulipa sylvestris*, *Rubus laciniatus*, Polissya, Ukraine.

НОВІ ВИДАННЯ

Академік АН УРСР Гродзинський Андрій Михайлович (1926—1988): біобібліографічний покажчик (Сер. «Відомі вчені-природознавці та освітяни України») / Укладачі: М.М. Давиденко, Т.А. Бугаєнко, Г.А. Гродзинська, В.П. Грахов, наук. ред. В.А. Вергунов. — Асоціація бібліотек України, Державна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, Секретаріат Президії НАН України, Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України. — К., 2012. — 204 с.

Біобібліографічний покажчик відображає основні етапи життя, наукову, організаційну, громадську діяльність відомого українського вченого-біолога, директора Центрального республіканського ботанічного саду (нині Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка), голови Ради ботанічних садів України та Молдови, засновника сучасної алелопатії (науки про хімічну взаємодію рослин) і теоретичних основ фітодизайну, доктора біологічних наук, професора, академіка АН УРСР — Андрія Михайловича Гродзинського. Біобібліографічний покажчик подає відомості про праці вченого за період від 1953 до 2011 року (частково).